

RECENZJE I OMÓWIENIA

Michalina Broda, *Lekarze w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIV–XV wieku*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „UNIVERSITAS”, Kraków 2013, ss. 228.

W 2013 r. nakładem krakowskiego wydawnictwa „UNIVERSITAS” ukazała się praca młodej badaczki Michaliny Brody pt.: *Lekarze w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIV–XV wieku*. Jest to pierwsza całościowa monografia poświęcona osobom zajmującym się medycyną i leczeniem w Prusach krzyżackich w późnym średniowieczu. Nadmienić jednak należy, że nie jest to jedyna praca tej autorki dotycząca lekarzy i ich aktywności w późnośredniowiecznym państwie zakonnym. M. Broda zdążyła już bowiem serią artykułów wprowadzić czytelnika zainteresowanego tą tematyką w prezentowane tu zagadnienie¹. Recenzowana monografia składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, załącznika (tabela z wykazem lekarzy działających w państwie zakonnym w Prusach), wykazu skrótów, bibliografii oraz streszczenia książki w języku angielskim. Układ pracy jest logiczny i przejrzysty.

Autorka w krótkim wstępie (ss. 9–17) wyjaśniła, kogo w późnośredniowiecznych Prusach uznawano za lekarza i z jakimi terminami określającymi tę profesję spotykamy się w źródłach pisanych z epoki. Średniowieczni medycy zajmowali się kurowaniem cierpiących, którym doskwierały różnego rodzaju choroby wewnętrzne. M. Broda wyróżnia lekarzy ran, chirurgów (praktyków), okulistów czy posiadających uniwersyteckie wykształcenie „fizyków”, z zastrzeżeniem, że w przypadku okulistów nie jest pewne czy trudnili się oni wyłącznie leczeniem chorób wzroku, czy może zakres ich medycznych obowią-

¹ M. Broda, *Bartłomiej z Boresewa – dziekan warmiński, lekarz, dyplomata przełomu XIV–XV w.*, w: *Luźnie, którzy zmienili bieg historii*, red. A. Piwek, Wrocław 2010, ss. 33–40; eadem, *Lekarze pochodzący spoza państwa zakonnego w Prusach w otoczeniu wielkich mistrzów krzyżackich w XIV i pierwszej połowie XV wieku*, *Zapiski Historyczne*, 2011, nr 76, z. 3, ss. 7–36; eadem, *Żydowskie lekarze w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w późnym średniowieczu*, *Kwartalnik Historii Żydów*, 2011, nr 4 (240), ss. 435–443; eadem, *Instrukcje lekarskie dla wielkiego marszałka zakonu krzyżackiego z pierwszej połowy XV wieku*, *Rocznik Toruński*, 2012, nr 39, ss. 125–136; eadem, *Wskazówki o rodzaju, stosowaniu i działaniu specyfików medycznych oraz przeprowadzaniu zabiegów diagnostycznych. Źródło do działalności lekarskiej w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XV stuleciu*, w: *Studia z dziejów średniowiecza*, nr 17, red. B. Możejko, M. Smoliński, S. Szybkowski, Warszawa 2013, ss. 255–265.

ków był nieco szerszy (ss. 10–11). Konstatację tę autorka powtórzyła jeszcze w dalszych partiach książki oraz w zakończeniu (por. s. 107–109, 175), we wstępnych rozważaniach omówiła również chronologię pracy. Z recenzowanej monografii można się dowiedzieć, że pierwsze wzmianki źródłowe dotyczące medyków pochodzą z lat dwudziestych XIV w. Natomiast za *terminus ante quem* swoich poszukiwań badaczka przyjęła datę II pokoju toruńskiego (19 października 1466 r.). W tej części książki scharakteryzowana jest także ważniejsza literatura przedmiotu, a następnie omówione są źródła. Autorka wykorzystała materiały archiwalne (głównie korespondencje), przechowywane obecnie w Berlinie, Gdańsku i Toruniu oraz publikowane wydawnictwa źródłowe. W końcowej części wstępu przedstawiła też metodę i układ pracy.

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Tło* (ss. 19–45), podzielony jest na dwa podrozdziały (*Średniowieczna medycyna* i *Lekarze dworscy w Europie Środkowo-Wschodniej w XIV wieku*). W pierwszym zaprezentowano kilka kwestii ogólnych na temat rozwoju medycyny w wiekach średnich. Dowiadujemy się więc, że średniowieczna medycyna opierała się na osiągnięciach lekarzy starożytnych – Hipokratesa z Kos i Galena. Autorka zwróciła uwagę na ciekawe zjawisko pojawienia się w łacińskiej Europie orientalnych pism medycznych, zwłaszcza traktatów lekarskich Avicenny czy Awerroesa, wspomniała też o kobietach lekarkach i ich głównych dziełach medycznych oraz przedstawiła rolę średniowiecznych klasztorów (zwłaszcza benedyktyńskich) w rozwoju sztuki lekarskiej. Opisała proces pojawiania się w XIII stuleciu fakultetów medycyny na europejskich uniwersytetach (Bolonnia, Montpellier, Padwa, Paryż). Nie zapomniała także o znaczeniu pierwszych rycerskich zakonów lewantyńskich, których zasadniczym powołaniem – obok ochrony pielgrzymów w Ziemi Świętej i walki z niewiernymi – była pielęgnacja chorych i rannych w bitwach. Drugi podrozdział ukazuje wybrane aspekty związane z obecnością lekarzy w otoczeniu władców i monarchów z dynastii Luksemburgów, Piastów czy Andegawenów. M. Broda w pierwszej kolejności przedstawiła medyków przebywających w otoczeniu władców Czech: Jana I Ślepego (1310–1346), Karola IV (1346–1378) i Wacława IV (1378–1419). Następnie skupia się na aktywności medyków w środowisku władców z dynastii Andegawenów i Piastów. Medycy przebywający na dworach tych władców zdobyli wykształcenie lekarskie na uniwersytetach, a niekiedy byli także autorami przeróżnych dzieł, traktatów medycznych i recept. Okazuje się, że większość z nich posiadała święcenia kapłańskie, a monarchowie, w otoczeniu których prowadzili działalność lekarską, rekomendowali ich na różne stanowiska kościelne. Medycy obdarowywani byli przywilejami, cieszyli się zaufaniem swoich mocodawców, powierzano im nawet ważne misje dyplomatyczne oraz urzędy państwowe.

Rozdział drugi (ss. 46–109) M. Broda zatytułowała *Kim byli?* i podzieliła na trzy mniejsze podrozdziały. W pierwszym z nich (*Lekarze wielkich mistrzów*) w układzie chronologicznym przedstawiła osoby zajmujące się leczeniem najwyższych dostojników Zakonu w Prusach. Dowiadujemy się, iż pierwsze wzmianki źródłowe dotyczące medyków z otoczenia wielkich mistrzów są nieliczne i ograniczone do wymienienia ich imienia, pochodzenia oraz ewentualnie uzyskanego tytułu uniwersyteckiego. O wiele więcej informacji na temat lekarzy zawierają źródła z XV w. Lekarze, którzy przebywali w otoczeniu zwierzchników krzyżackiej korporacji najczęściej byli określani jako medycy wielkich mistrzów, choć leczyli też innych dygnitarzy Zakonu. Niejednokrotnie zajmowali się również kuracją osób utrzymujących szerokie kontakty (np. dyplomatyczne) z krzyżackim władztwem w Prusach. Podrozdział drugi (*Lekarze w miastach pruskich*) poświęcony został medykom działającym w ośrodkach miejskich państwa zakonnego. Zaznaczyć trzeba, że ze względu na stosunkowo dobrze zachowaną i obszerną bazę źródłową autorka zdecydowała się na wybór trzech reprezentatywnych miast (Elbląga, Gdańska i Torunia). Z tej partii monografii czytelnik dowie się, iż pierwsi lekarze prowadzący aktywność w miastach pruskich spotykani są w źródłach z pierwszej połowy XIV stulecia. M. Broda wykazała, że od 1404 r. da się uchwycić w miastach Prus inicjatywę utrzymywania tam zaprzysiężonych medyków. Lekarze miejscy odbywali liczne podróże lub utrzymywali kontakty ze stolicą państwa krzyżackiego w Prusach. W ostatniej partii prezentowanego rozdziału autorka zwróciła uwagę na lekarzy ran i oczu. Specjaliści zajmujący się leczeniem tego typu dolegliwości spotykani są zarówno w otoczeniu najwyższych zwierzchników państwa zakonnego, jak i w miastach pruskich. Lekarze ran określani byli także chirurgami, a zakres ich kompetencji dotyczył zazwyczaj leczenia chorób zewnętrznych oraz zranień. Aktywność ich opierała się więc na praktycznej działalności medycznej. Wydaje się, że nie posiadali oni uniwersyteckiego wykształcenia. Również okulistów zaliczyć można do praktyków-chirurgów. Swoją aktywność wykazywali m.in. u boku wielkich mistrzów. Wydaje się też, że zakres ich kompetencji – jak wspomniano wyżej – nie ograniczał się tylko do leczenia chorób narządu wzroku.

Kolejny rozdział (*Skąd pochodzili?*, ss. 110–129) zawiera dwa mniejsze podrozdziały. Pierwszy z nich (*Lekarze wywodzący się z państwa zakonu krzyżackiego w Prusach*) dotyczy medyków urodzonych w obszarze zakonnego władztwa. Autorce udało się także wychwycić medyków, którzy wywodzili się wprawdzie z Prus krzyżackich, ale brak dowodów na to, że prowadzili swą działalność zawodową na tym terenie. Do grona takich lekarzy M. Broda zaliczyła Piotra z Prus, Eberharda Hitfelda czy Mikołaja Meltzera (s. 117). Drugą część tego roz-

działu (*Lekarze cudzoziemscy*) dotyczy medyków niepochozących z państwa krzyżackiego w Prusach. Wśród nich można wyróżnić tych z Czech, Rzeszy, Italii, Królestwa Polskiego oraz Żydów. Nie udało się jednak określić pochodzenia wszystkich lekarzy poświadczonych na obszarze późnośredniowiecznych Prus zakonnych.

Ostatnią część omawianej pracy (*Czym się zajmowali?*, ss. 130–172) M. Broda podzieliła na trzy mniejsze podrozdziały (*Diagnozy lekarskie i leczenie, Lekarze w kontaktach dyplomatycznych, Dochody lekarzy*). W podrozdziale pierwszym autorka starała się zarysować działalność stricte medyczną. Zauważyła, że zachowany materiał źródłowy z epoki niestety nie pozwala dokładnie wyjaśnić, na czym polegały wdrażane przez medyków kuracje. Jednak na temat różnego rodzaju medykamentów i specyfików (maści, zioła, powidełka lecznicze, cukry) istnieje nieco informacji. Autorka zauważyła także, że niektórzy medycy z Prus, podobnie jak czternastowieczni lekarze dworscy Luksemburgów, Piastów czy Andegawenów, również byli autorami traktatów o tematyce medycznej, np. lekarz ran Henryk von Pfalzpaint napisał w latach sześćdziesiątych XV stulecia dzieło *Wundarznei*. Natomiast spod pióra lekarza Jana Rogge wyszedł piętnastowieczny niemieckojęzyczny traktat o zakażeniu dżumą. Medycy byli również autorami nielicznych zachowanych z tego czasu recept. Brali oni także udział w różnego rodzaju szeroko pojmowanych misjach dyplomatycznych. Do takich M. Broda zaliczyła m.in. występującego w źródłach z lat 1386–1424 przybocznego lekarza wielkiego mistrza Ulryka von Jungingen, a zarazem dziekana warmińskiego, Bartłomieja z Boroszewa oraz Jakuba Schillingholtza. Ostatni podrozdział pracy autorka przeznaczyła na zaprezentowanie kwestii zarobków medyków, zarówno tych działających na dworze wielkich mistrzów, jak i lekarzy miejskich. W średniowieczu specjaliści w dziedzinie medycyny należeli generalnie do osób majątnych. Oprócz wynagrodzenia w postaci pieniężnej, obdarowywano ich różnymi podarkami oraz przywilejami. Niejednokrotnie rekomendowano na różne godności kościelne czy też stanowiska państwowe.

Książkę należy ocenić wysoko. Autorka wychwyciła i scharakteryzowała grupę ludzi, którzy zajmowali się medycyną i leczeniem w późnośredniowiecznym państwie krzyżackim w Prusach. Michalina Boda wykazała się również bardzo dobrą znajomością źródeł z epoki oraz wprowadziła nowe ustalenia do badań nad społeczeństwem omawianego władztwa. Dokonała ponadto wielu porównań z innymi terytoriami średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej. Jednocześnie jej książka może inspirować innych zainteresowanych tym problemem uczonych do pogłębiania niektórych zagadnień i stawiania nowych pytań (zwłaszcza dotyczących obecności lekarzy w miastach pruskich w średniowieczu).

Dominika Malinowska